

Arne Ivarsson

Hänt i Holaveden

Hösten 2009 avslutade jag mitt skrivande om Stavabygden – gränsbygden. Det omfattar 26 byar med människor, händelser, vägar, odling och bebyggelsehistoria under 400 år. Biblioteket i Ödeshög har nu lagt ut detta på nätet. Det finns också för utlåning att läsa för den som inte har dator.

Det var mina ögon som satte stopp för skrivandet då. Att läsa arkivhandlingar kräver pigga ögon. Mina ögon orkade inte längre. Jag var tvungen att sätta punkt. Men i begränsad omfattning kan jag ändå fortsätta med skrivandet.

I mitt källmaterial i datorn, har jag mycket som jag kan fortsätta att arbeta med. Många människoöden finns lagrade i min dator. Jag vill gärna berätta mera om människor och händelser som jag förut bara nämnt i korthet. Hur många berättelser det blir, det får vi se.

Dessa människoöden och händelser är både från äldre och nyare tid.

I mer än 40 år har jag samlat på uppgifter från gamla tider. Det har varit om händelser, om gammal folktro, om troll och spöken, men framför allt har jag velat berätta om människoöden.

Hör gärna av dig och lämna synpunkter på mina berättelser.

Jönköping i juni 2011

Arne Ivarsson
Kungsgatan 13,
553 31 Jönköping,
Tel 036/71 32 33
(arnei-1@hotmail.com)

Sista avrättningen i Gränna

Bilan föll och Ville Tolfs huvud rullade utåt marken.

Den 29 december 1863 blev garverifabrikören Carl Carlsson från Gränna brutalt ihjälslagen. Han blev 37 år gammal och efterlämnade hustru samt två minderåriga barn.

Han var denna tisdag med häst och vagn på väg till torget i Ödeshög. Det var en affärsresa och han var ensam i vagnen. Mördaren var en av hans anställda, drängen Ville Tolf. Motivet var pengar.

Vid 4-tiden på morgonen hade Ville Tolf gått till Carlssons bostad för att se om denne ämnade resa till Ödeshög, som han brukade göra på tisdagarna. Han konstaterade att Carlsson tycktes resa ensam. Tolf gick då ensam i förväg norrut utmed landsvägen.

När han såg Carlssons vagn komma gick han emot honom med en lyftad ekstör. Det var ännu mörkt och det var inte förrän de var nära varandra som Carlsson kände igen Ville Tolf. Samtidigt fick han en föraning om vad som väntade honom. Carlsson reste sig i vagnen och ropade *Ville, Ville, vad tänker du på*, samt ämnade hoppa ur vagnen. Ville sprang fram och gav Carlsson ett slag över pannan så att Carlsson föll ned i vagnen. Ville drog honom sedan ned ur vagnen på marken och undersökte hans fickor. Carlsson visade då livstecken och Ville gav honom ett slag över huvudet, så att detta sprack. Sedan vände han på honom, ställde en fot på hans rygg och ur hans fickor tog från honom hans börs.

Carlsson hade rest från Gränna vid 6-tiden på morgonen. En knapp timme därefter anträffades han liggande med sönderslaget huvud på landsvägen invid vagnen 1/4 mil norr om staden. Den mördades huvudskål var bakifrån totalt söndertrasad och ansiktet förfärligt söndersargat. En väska med pengar samt en fällkniv hade mördaren tillgripit.

Det var ett planerat och brutalt mord, inget tillfällighetsdåd. Carlsson fick mycket svåra skador. Hans sista sekunder i livet var fyllda av ångest och rädsla, kan vi anta, men sedan föll mörkret och tog honom över gränsen in i en annan värld.

Sént på kvällen lyckades man gripa mördaren. Han hette Ville Tolf. Han hade bott och arbetat några år i Gränna och ämnade gifta sig. Han uppgavs *ha en lömsk och otäck uppsyn och en otrolig styrka. Men han hade alltid varit godmodig och fredlig. Begär efter pengar har lockat honom till detta rysliga brott.* Så skrev Grännatidningen.

Man började samma dag misstänka honom eftersom han plötsligt hade pengar till att betala en hop småskulder. Det var skulder som han dagen förut inte kunnat betala. Han hade också väl reda på när och hur Carlsson skulle färdas ur

staden. Vid de förhör som polisen höll med honom nekade han. Men han kunde inte redogöra för åtkomsten av pengarna.

Wille Tolf bodde på Bergsgatan 69. Bland askan i hans kakelugn anträffades låset till Carlssons penningväska. Dessutom anträffades hos honom omkring 35 riksdaler samt ett garverimärke. Han framfördes till den mördades likbår och var då djupt rörd. Men han fortsatte att neka.

Dagen därpå hördes han på nytt av stadsfiskalen Johan Engvall och då erkände han brottet. Han hävdade att han inte menat att Carlsson skulle dö. Han ville endast komma över pengarna. Han befann sig i ekonomiskt trångmål. Han hade skulder.

Den 6 januari 1864 åtalades Tolf av kronolänsmannen J F Hård vid Vista Häradsrätt för mordet. Han dömdes att mista livet. Målet underställdes därefter Göta Hovrätt.

Den 29 februari 1864 kom Hovrättens beslut i målet. Där fastställdes dödsdomen mot Ville Tolf. Därefter överlämnades utslaget till Kgl. Maj:t.

Ville Tolf fick hjälp med att skriva en nådeansökan. Han fick avslag på den första. Han skrev ytterligare en ansökan och fick avslag även på den. Domen stod fast. Ville Tolf skulle avrättas.

Jag har här inte redovisat alla detaljer från rättegången i Häradsrätten. Åtskilliga vittnen hördes. Rättegångsprotokollet är långt. Jag har här i stället velat berätta om avrättningen.

Den sista avrättningen i Gränna.

Ville Tolf skulle avrättas. Han hade under väntetiden suttit på slottsfängelset i Jönköping. Tidigt på morgonen onsdagen den 24 augusti 1864 fördes han i vagn till Gränna. Utmed vägen stod här och där människor för att se transporten.

Vid Galgen strax söder om Gränna hade länsmannen ordnat en spetsgård. Det var dubbla rader med män med långa käppar. Dessa käppar var riktade dels inåt och dels utåt. Dessa män med sina käppar skulle hindra fången från att fly och allmänheten från att komma fram och störa förrättningen.

I mitten låg stupstocken färdig. Det var en stock som låg på marken. Den hade en urgröpning för halsen. Den som skulle halshuggas fick lägga sig ned. Själva avrättningen skedde med en speciell yxa, en bila.

Avrättningar i gamla tider var offentliga. De var ett skådespel. Men inte bara skådespel. Folk var mer eller mindre kommenderade dit. Det ansågs att avrättningar hade ett pedagogiskt värde. *Sig själv till straff och androm till varnagel* hette det. Folk strömmade till från gårdar och byar. Drängar och pigor

fick ledigt för att besöka avrättningen. Hit kom människor långt ifrån. Detta var något som många, många ville se.

Min farfars far var där har det berättats. Från annat håll har jag också hört berättelser om avrättningen.

Redan vid 8-tiden på morgonen hade omkring 1000 personer samlats på platsen, den höjd som fått namnet Galgen, Vista härads avrättningsplats. Undan för undan kom ännu mera folk. Det finns en uppgift om att 3000 åskådare var här och bevittnade avrättningen. Bland åskådarna fanns kvinnor med spädbarn, där fanns unga och gamla. En uppgift säger att bland åskådarna fanns Wille Tolfs fästmö och hans lille son.

Alla ville se bra. Människorna klättrade upp i träden. Andra ställde sig på gärdsgårdarna. Det blev trängsel och det blev en kamp om de bästa platserna. Marken hörde till Ravelsmarks gård. Den stark trafikerade Holavedsvägen gick rakt över kullen.

Alla stod de där, människorna i spänd väntan. Många kände både offret och hans mördare och kunde berätta vad de visste. Många, särskilt kanske kvinnorna tyckte synd om mördaren. Han var en ståtlig karl, lång och reslig. Han hade dessutom en fästmö och de hade planerat att gifta sig.

I ett par timmar fick människorna vänta. Vid 10-tiden kom vagnen med den dödsdömde Ville Tolf. Med i hans sällskap fanns också fångpredikanten Munther.

Om vi här kunde stanna upp och fråga oss hur Ville Tolfs sista tid i fängelset varit. Efter att hans sista nådansökan avslagits hade han haft vetskap om att han skulle avrättas. Hur och på vad tänker en människa som väntar på sin avrättning? Var han slagen av panik eller tänkte han konstruktivt på vad som väntade? Här kom fångelsepredikanten Munther in i bilden. Han skulle förbereda Ville Tolf för avrättningen, och för mötet med Gud.

Under åtskilliga dagar hade han och Ville Tolf samtalat om denna stund. Vi kan anta att Ville Tolf haft många frågor, både om själva avrättningen och om andra spørsmål. De religiösa frågorna fanns också där. Livsfrågorna, frågorna om vad som händer med själen. Ville Tolf hade säkerligen haft tid att läsa in psalmverser och annat. Vi kan undra hur hans sista natt i fängelset var. Hade han kunnat sova?

Det blev en tidig morgon för honom denna dag. Frukost och jag förmodar att han också fick nattvarden innan avresan med häst och vagn till Gränna.

Hela vägen från Jönköping hade de suttit där på vagnen och samtalat.

Den sista biten hade också kyrkoherden Andersson från Gränna åkt med på vagnen för samtal med den dödsdömde. Det gällde nu det allra sista i att förbereda honom för sin avrättning. Kyrkoherden kunde här på vagnen just före ankomsten till avrättningsplatsen omtala för Ville Tolf att den mördades änka och barn hade förlåtit honom. Detta var det sista budskapet till den dödsdömde.

Den sista uppgiften i förberedelserna. Ville Tolf var därmed helt förberedd, färdig för att dö. Färdig för att lämna jordelivet och komma över till andra sidan.

Med tämligen säkra steg gick Ville Tolf i deras sällskap in på spetsgården och fram mot stupstocken. Alla såg att han var en stor och muskulös person. Han visade genom sitt beteende och sina rörelser att han var beredd att dö. Men en förfärande blekhet fanns i hans ansikte.

Han visade en ovanlig själsstyrka i denna sin sista stund. Han föll ned på knä framför stupstocken, knäppte sina händer och läste med hög och tydlig röst psalmen 480 i svenska psalmboken.

I Christi sår jag somnar in,
De rena mig från synder min:
Ja, Christi död och dyra blod,
Det mitt lif, min prydnad god

Därmed jag vill för Gud bestå,
När jag för domen skall framgå,
Med fröjd och frid far jag nu hän,
Guds barn här dör, dock lever än.

Nu wäl, o död, Du förer mig till Gud,
Att leva eviglig,
Av Christo är jag renad wäl
Anamma nu, o Gud min själ.

Vi vet inte om han kunde hålla rösten stadig och klar, eller om den darrade. I den muntliga traditionen finns inget om detta. Vi vet inget om hans inre känslor under dessa hans sista ögonblick.

Efter att han läst psalmen reste han sig upp, tog avsked av Munther som berett honom till döden. Han tog av sig sin rock. Han fick en bindel för ögonen och lade sig sedan ned med sitt huvud på stupstocken. Därvid upprepade han orden: Jesu Christi Guds sons blod renar oss från våra synder. Detta var hans sista ord i livet.

Skarprättaren trädde fram och höjde bilan. Bilan föll och Ville Tolfs huvud rullade utåt marken.

Efter avrättningen släpades kroppen av *nattmannen* ned i en grävd grop, omkring en aln djup. Landshövdingen hade beslutat att avrättningen skulle ske här på häradets avrättningsplats. Men denna har också blivit upplåten till vägbanan. Jorden var bortförd till vägfyllnad och gropen kunde inte göras djupare.

Grännatidningen trodde att *en olidlig stank kommer kanske att besvära de vägfärande, som passerar på några alnars avstånd från platsen. Både skriftligen*

och muntligen har anmälan gjorts om platsens olämplighet, men ingenting har hjälpt.

Blod från avrättade kunde bota sjukdomar. Det trodde man i gamla tider. En sjukdom som kunde botas var fallandesjuka, epilepsi. Genast efter att bilan fallit försökte flera komma över det blod som runnit. Detta har berättats från flera håll.

Uppgiften om att gropen bara blev en aln djup motsäges av en annan uppgift som säger tre alnars djup.

Nattmannen var bödelns biträde. Han kallades också rackare. Det var han som fick ta hand om liket efter avrättningen och gräva ner det. Han fick också begrava självmördare. Sådana fick inte begravas på kyrkogården, de skulle grävas ned i skogen i närheten av den plats där de anträffats. Rackaren fick också slakta och flå hästar, hundar och katter. Han kallades ibland också flåbuse. Ett annat namn var bouse. Han var också den som nattetid körde bort avfall från staden. Därför kom han att kallas nattmannen.

Dagen efter avrättningen visade spåren att många människor varit där. Gärdesgårdarna var nedrivna, nästan jämnade med marken. Allt var nedtrampat.

Alldeles vid vägkanten utmed Holavedsvägen blev Ville Tolfs sista viloplats ordnad. Strax efter avrättningen planterades en björk där. Det var Ville Tolfs fästmö som till minne av sin fästman planterade denna björk. En symbol för deras kärlek. Kanske var hon där många gånger med en liten blombukett. Vi kan skänka deras kärlek en varm tanke.

Holavedsvägen hade haft denna sträckning över galgbacken sedan länge. Men den ändrades efter någon tid. Idag ligger platsen något hundratal meter norr om rondellen vid vägen från Gränna mot Tranås, just där vägen från Skärstad och Ölmstad ansluter. Ännu kan vi se rester av björken som Ville Tolfs fästmö planterade. Den dog för åtskilliga år sedan, men den står ännu kvar.

Detta var den sista avrättningen vid Galgen i Gränna. Många från vår bygd var med där som åskådare. Min farfars far, August i Öjan var med, förmodligen även hans far, Johannes. Jag har också en bandad intervju med Sven Landin, vars farmor m.fl. var med vid avrättningen.

Vi kan anta att varje by var representerad. Avrättningen hade troligen utannonserats från predikstolen i kyrkan söndagarna före avrättningen.

Garverifabrikören Carl Carlsson var född 30 januari 1826 i Vadstena. Han var gift med Christina Fredrika Melander och de hade två söner, Carl Otto Bernhard, född 28 maj 1858 och Axel Vilhelm Herman, född 8 mars 1860. Den sistnämnde avled den 11 november 1864. Änkan bodde kvar i Gränna ännu på 1890-talet. Sonen Carl Otto Bernhard flyttade från Gränna år 1892, okänt vart.

Jakob Vilhelm *Ville* Tolf var född den 5 juli 1826. Han var son till smeden Carl Jonas Tolf och hans hustru Maja Lisa Lidström vid Linnefors bruk i Svenarum. Jakob Vilhelm var nr fyra av sju syskon. Fadern dog när Ville var sju år gammal. Modern bodde kvar med sina barn men Ville fick vid 10 års ålder komma till Byarum, troligen till släktingar.

Efter något år återkom han till hemmet men vid 12 års ålder flyttade han till Jönköping. Därefter vet jag inget mera om honom förrän han kom till Gränna år 1861. Han kom då från Ölmstad. Han bodde sista tiden på Bergsgatan 69 i Gränna.

Så vilar han där i ovigd jord just invid väggkanten till den gamla Holavedsvägen. Så var den tidens regler. Men vigd jord eller inte, Ville Tolf hade med kyrkans mått ändå fått en biljett till himmelriket. Det var bara hans kropp som fick sin plats där på väggkanten. Kanske befinner sig den också i gott sällskap, eftersom kanske människor tusentals år före honom blivit begravda där, eftersom platsen var en fornminnesplats innan den blev Vista härads avrättningsplats.

Skarprättare vid avrättningen av Ville Tolf var Per Petter Christiansson Steineck. Han blev 1858 utsedd till skarprättare för Jönköpings län och bodde i Jönköping

Mellan åren 1864 och 1887 utförde han sex avrättningar. Han emigrerade 1887 till Amerika.

Jag vill här peka på ett annat mord som inträffade vid denna tid. Det var den 26 april 1864 som bonden Johan Erik Svensson med en hammare slog ihjäl Samuel Svensson i Stava. Svensson var på hemväg från torget i Gränna. I Sjöbergs järnvarubod hade han inköpt en hammare, redan då planerad som mordvapen. Svensson hade liksom Tolf planerat sitt dåd. Men skälet var annorlunda. Svensson plågades av religiösa kval. Han ville utföra ett mord, bli dömd till döden och avrättad. Men ödet ville annorlunda. Svensson blev helt friad. Han hade av vansinne mördat sitt offer. Om mordet i Stava har jag berättat tidigare.

Om avrättningen av Tolf har tidigare berättats i Gränna Hembyggsförenings årsskrift Solvarvet. Men jag har här velat lämna en berättelse med den lokala anknytning som muntlig tradition gett den.

Arne Ivarsson

